

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KALKINMANIN FİNANSMANI

Dr. Türkel Minibaş DOĞAN

Değişik kültürel birikimlere sahip olmaları sonucu sosyo-ekonomik gelişme açısından önemli farklılıklar gösteren gelişmekte olan ülkeler kalkınmaları sırasında ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlu çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Tüm bu sorunların temelinde ise kalkınmanın doğal ve kendine özgü yapısından kaynaklanan finansman sorunu yatmaktadır. Zira, iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle sermaye birikiminin yok denecek kadar az olması döviz yetersizliği ve teknolojik gerilik sonucu verim düşüklüğünün ortaya çıkması, doğal kaynak, atıl kapasite, pazar genişliği gibi sorunlar gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın gerektirdiği yapısal değişikliğin sağlanmasını güçleştirmektedir. Kısaca, iç tasarrufların sermaye birikimini yani kalkınmanın finansmanında kullanılan fonları sağlayacak düzeyde olmaması bu ülkelerin içinde bulunduğu kaynak sorununun önemini giderek arttırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu finansman sorununun özetle ele alındığı bu makalede, öncelikle iç tasarruf yetersizliğinin nedenleri üzerinde durularak tasarrufu arttırmak amacıyla uygulanan politikaların etkileri üzerinde durulduktan sonra dış kaynak sorununa değinilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi hızlı nüfus artışı içinde olan gelişmekte olan ülkelere kişi başına düşen üretim, dolayısıyla gelir sanayileşmiş ülkelere göre düşüktür. Örneğin 1980 yılında bu ülkelerde nüfus 3.280 milyon iken kişi başına düşen G.S.Y.İ.H. 650 dolar civarında gerçekleşmiştir. Buna karşılık sanayileşmiş ülkelere toplam nüfus 715 milyon ve kişi başına düşen G.S.Y.İ.H. ise 10.440 dolardır⁽¹⁾. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin ileri teknoloji ve yetişkin insan gücüne sahip olmamaları nedeniyle verimlilik düşmekte, yani kalkınmayı gerçekleştirecek düzeyde üretim artışı sağlanamamaktadır. İkili yapının sonucu modern ve ilkel üretim tekniklerinin birarada bulunduğu bu ülkelerde çok or-

(1) The World Bank; The World Bank Annual Report 1984, s. 34

taklı şirketler ve büyük tarım işletmeleri şeklinde faaliyet gösteren modern kesimin kaynak gereksinimini henüz kurumlaşmasını tamamlamamış malî aracı kesim sağlamaya çalışmaktadır. Aile şirketi ya da küçük tarım işletmeleri şeklinde örgütlenen geleneksel kesim ise çok sınırlı otofinansman kaynaklarından yararlanabilmektedir⁽²⁾.

Öte yandan hızlı nüfus artışı sonucu üretimin büyük kısmı tüketim kaymakta, dolayısıyla tasarruf hacmi sanayileşmenin ana damarı olan yatırımların gerçekleştirilmesinde yetersiz kalmaktadır⁽³⁾. Tablo da da görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkelerde toplam tasarrufların G.S.Y.İ.H. içindeki payı 1976 yılında % 21.9 iken, aynı yıl Japonya'da sadece bireysel tasarrufların oranı % 24.4 olmuştur⁽⁴⁾.

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YATIRIM VE TASARRUF
ORANLARI (1976 - 1990)**

Ülke Grupları

	Yatırım		(1975 Fiatlarıyla) Tasarruf	
	1976	1990	1976	1990
Düşük Gelirli Ülkeler	17.8	25.0	15.7	21.2
Orta Gelirli Ülkeler	26.1	26.0	23.1	23.9
Bütün Gelişmekte Olan Ülkeler	24.8	25.8	21.9	23.5

Kaynak : United Nations; Saving For Development, N.Y. 1981, s. 29.

Gelişmekte olan ülkelerde iç tasarruf düzeyi üzerinde etkili olan diğer etkenlerin başlıcaları ise şunlardır :

- Adaletsiz gelir dağılımı nedeniyle nüfusun büyük kısmının asgari geçim düzeyinde yaşamını sürdürmesi,
 - Gösteriş için tüketim eğiliminin yüksek olması,
 - Halkı tasarrufa itecek kurumlaşmanın yeterince sağlanamaması.
- Kısaca, marjinal tüketim eğiliminin yüksek, buna karşılık marjinal tasarruf eğiliminin düşük olması bu ülkelerde kalkınmanın stratejik faktörü olan yatırımların yapılmasını güçleştirmektedir. Öte yandan bu ülkelerde etkin bir vergi kontrol mekanizmasının kurulmamış olması nedeniyle vergi kaçakçılığının yaygın olması, vergilerin zorunlu

(2) SAVAS, Vural; Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1979, s. 22

(3) BASCH, Antonin; Financing Economic Development, N.Y. 1964, s. 1

(4) National West Minister Bank Quarterly Review; August 1978, London, s. 47

bir tasarruf aracı olarak kullanılmasını olanaksızlaştırmaktadır. Dolayısıyla gerek zorunlu gerekse gönüllü tasarruf düzeyinin düşük olması sonucu ortaya çıkan tasarruf yetersizliği sorununun çözümü için ilk akla gelen ve günümüzde de sık sık önerilen politikalardan biri, yüksek faize dayalı tasarrufu teşvik edici para politikasıdır⁽⁵⁾. Amaç, faiz oranları yoluyla tasarruflarda meydana gelecek artış kadar yatırım artışı sağlanmasıdır. Her ne kadar bu yolla yaratılan tasarruf birikiminin ekonomiyi yatırıma ve ihracata yöneltmesi olası ise de, günümüzde salt para politikalarıyla finansman sorununa çözüm bulunamayacağı yapılan amprik çalışmalarla da desteklenmiş bulunmaktadır⁽⁶⁾. Zira, bu tür para politikaları gelir artışı yaratılmadığı takdirde toplam tasarrufların limitine, gelinmesine, elde edilen faiz gelirlerinin tüketime yönelmesine dolayısıyla enflasyona neden olmaktadır. Dolayısıyla, tasarruf ağırlıklı finansman modelleri, sadece tasarrufları değil, bunların malî sisteme yönelme oranının arttırılmasını da amaçladığı sürece geçerlilik kazanacaktır⁽⁷⁾. Bu da malî araçların sermaye birikimini sağlayacak şekilde koordine edildiği, diğer bir deyişle bankaların ve sermaye piyasalarının birlikte yer aldığı bir malî sistemin varlığına bağlıdır. Halbuki çoğu gelişmekte olan ülkede sermaye piyasasının gelişmemiş olması, tasarrufların gömülenmesine ya da banka sistemi içinde kısa vadeli carî hesaplar şeklinde toplanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla sermaye birikimini oluşturacak fonlar ticarî ve spekülâtif faaliyetlere kaymaktadır⁽⁸⁾.

Gerçekten gelişmekte olan ülkelere uzun vadeli fon gereksinimini karşılayan sermaye piyasalarının gelişmemiş olması, para piyasasından sağlanan kısa vadeli fon kaynaklarının ya erozyona uğraması ya da uzun vadeli fon ihtiyacının karşılanması için kullanılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle kalkınma faaliyetlerine orta ve uzun vadeli finansal destek sağlayarak sermaye piyasası işlevi görmek üzere bu ülkelere kurulan kalkınma bankaları özel bir önem kazanmaktadır⁽⁹⁾.

(5) THIRLWALL, A.P.; *Inflation, Saving and Growth in Developing Countries*, N.Y. 1974, s. 73.

(6) FRIEDMAN, Benjamin; «Lessons from the 1979-1982 Monetary Policy Experiment», *American Economic Review*, May 1983, s. 382-7.

(7) DEMİREL, Ahmet; «Para ve Sermaye Piyasalarının 1980'li Yıllarda Kalkınmanın Finansmanına Katkıları», II. İzmir İktisat Kongresi, İzmir 1981, s. 5.

(8) THIRLWALL, A.P., a.g.e., s. 110.

(9) GARCIA, L. Enrique; «The Inter-American Development Bank and National Development Banks; Interaction and Linkages», *International Journal of Development Banking*, Jan. 1983, s. 25.

Kalkınmanın finansmanı için gerekli fonları tasarruflardan sağlamayı amaçlayan politikalar bir taraftan para politikası yardımıyla gönüllü tasarruflar, diğer taraftan maliye politikalarını kullanarak zorunlu tasarrufları arttırmayı amaçlamaktadır. Burada maliye politikalarının işlevi atıl kaynakların harekete geçirilerek ekonomide reel üretim artışı yaratmak ve tüketim üzerinde kısıtlayıcı etki yaparak zorunlu tasarrufları arttırmaktadır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkelerde yatırımlara kaynak yaratmak amacıyla vergiler önemli bir finansman kaynağı olarak görülmekteyse de G.S.Y.İ.H. içindeki payı sanayileşmiş ülkelere göre düşüktür.

VERGİ GELİRLERİNİN G.S.Y.İ.H. İÇİNDEKİ YERİ

Ülkeler	Vasıtalı V.		Vasıtasız V.		TOPLAM	
	1983	1984	1983	1984	1983	1984
Türkiye	8.0	6.8	9.4	7.6	17.1	14.4
Belçika	12.1	11.9	18.7	18.9	30.8	30.8
Danimarka	17.8	17.8	25.9	26.6	43.7	44.4
B. Almanya	12.8	13.0	12.0	12.1	24.8	25.1
Yunanistan	15.2	15.6	5.8	6.1	21.0	21.7
İngiltere	16.6	16.1	14.3	14.6	30.9	30.7

Kaynak : European Economy; Annual Economic Report 1984-85, No. 22 November 1984.

Gelişmekte olan ülkelerde düşük gelir gruplarının nüfusun çoğunluğunu oluşturması, dolayısıyla bireylerin gelirlerinin büyük kısmını zorunlu ihtiyaçlarına harcaması nedeniyle vergilendirme etkin bir finansman yöntemi olamamaktadır. Ayrıca yüksek gelir gruplarının vergilendirilmesi de bu kesimin gönüllü tasarrufları üzerinde azaltıcı etki yapmaktadır. Genellikle vergilerin özel tasarruflar üzerindeki bu olumsuz etkisi kamu tasarrufları ile karşılanmaktadır⁽¹⁰⁾.

Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin tarım ağırlıklı üretim yapısına sahip olmaları tarımdan sanayiye kaynak aktarımını olanaklı kılmaktadır. Örneğin Meiji dönemi Japonya'sında tarım alanları vergilendirilerek sanayi için kaynak yaratılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız tasarruf ağırlıklı politikaların yanı sıra enflasyon da «devlet ve özel sektör dışında kalan fonların ortaya çıkarılıp sermaye birikimine kaynak teşkil edebilmesi

(10) GÖRGÜN, Sevim; Maliye Politikası, İstanbul 1977, s. 190.

için» zaman zaman çözüm olarak önerilmektedir⁽¹¹⁾. Enflasyonist yaklaşımda kalkınmayı finanse edecek fonlar zorunlu tasarruflar ve gelirin yeniden dağılımı olmak üzere iki kaynaktan sağlanmaktadır⁽¹²⁾.

— Enflasyon düşük gelir grupları üzerinde tüketimi kısıcı etki yaparken ekonomide zorunlu bir tasarruf hacminin doğmasına neden olmaktadır.

— Fiatların ücretlerden daha hızlı arttığı bir dönemde diğer şartlar veri iken gelir seviyesi düşük olan grupların reel tüketimleri azalmaktadır⁽¹³⁾. Bu durumda ücretlerden yapılan tasarruflar düşmekte, maliyetler artmadığı için kârlar yükselmekte; meydana gelen gelir artışı yüksek gelir grupları lehine yeniden dağıtılabilmektedir. Diğer bir deyişle tasarruflar kârların gelirdeki payına kârlar da yatırımların ulusal gelir içindeki payına bağlıdır⁽¹⁴⁾. Böylelikle yatırımların arttırılması reel ücretlerin düşmesi ve kârların arttırılmasıyla mümkün olmaktadır. Yalnız, enflasyon aracını kalkınmanın finansmanında kullanırken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri arasındaki farkları gözönünde tutmak gerekmektedir.

Özetleyecek olursak, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları sırasında karşılaştıkları en önemli sorun yetersiz sermaye birikimidir. Sorunun çözümü gönüllü tasarrufların arttırılmasına ve mevcut tasarrufların yatırımlara aktarılabilmesine bağlıdır.

Diğer taraftan bu ülkelerde döviz kaynaklarının kıt olması finansman sorununun diğer bir yönünü teşkil etmektedir. Zira üretimin tarım ağırlıklı olması diğer bir deyişle doğa koşullarıyla yakımdan ilişkü olması, kredi ve pazar mekanizmasının yetersizliğinin yanısıra ulaşım güçlükleri, fiat uyumsuzluğu, kalite yetersizliği ve bürokratik engeller de ihracatı olumsuz etkilemektedir. Dünya pazarlarında hammadde fiatlarının mamul maddelere göre daha düşük olması, talepteki dalgalanmalar ihracatın ithalatı karşılamasını olanaksızlaştırmakta sonuçta dış ticaret açıkları büyümektedir. Mevcut döviz kaynaklarının yetersiz olması yatırımların dış borçlanma yoluyla karşılanmasına dolayısıyla sürekli bir borç krizine yakalanmalarına neden olmaktadır.

İşte bu noktada ya kalkınmadan vazgeçilmesi ya da bunun dış kaynaklarla tamamlanması gündeme gelmektedir. Dış kaynaklardan

(11) Birleşmiş Milletler: Yeter Derecede Gelişmemiş Ülkelerin İktisadi Kalkınması İle İlgili Tedbirler, Çevr.: Necdet Serin, Ankara 1964.

(12) THIRLWALL, A.P.: a.g.e., s. 37.

(13) United Nations: «Direct and Indirect Effects of Inflation on the Saving Behaviour of Households», Savings for Development, N.Y. 1981, s. 21.

(14) THIRLWALL, A.P.: a.g.e., s. 24-25.

elde edilen fonlar, iç kaynaklardaki yetersizliği ortadan kaldırmak amacıyla rasyonel politikalar doğrultusunda kullanıldığı sürece kalkınmanın gerçekleştirilmesi olanağı vardır. Aksi takdirde toplumlar Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi ekonomik ve siyasal bunalımlarla karşılaşmaktadırlar. Özellikle yabancı sermaye, dış borç ve yardımları finansman kaynağı olarak kullanırken ülkenin dış kaynaklardan yararlanabilme potansiyeli ve zaman içinde sermaye akımının niteliğindeki farklılıkların gözönünde tutulması gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin temel taşlarından biri de ihracattır. Kalkınmayı finanse edici bir kaynak olarak kullanılabilmesi ise ihracatın değer olarak artmasının yanısıra bileşiminin de değişmesine bağlıdır. Bu ülkelerde üretimde tarım kesiminin etkinliği ihracatın bileşiminde de kendini göstermektedir. Örneğin 1980 yılında petrol ithal eden ülkelerde sanayi mallarının toplam ihracat içindeki payı % 46 civarında gerçekleşmiştir⁽¹⁵⁾. Bu oranın artması dış pazara yönelik sanayileşme politikalarının varlığını ve dış ticarete sanayi mallarının payının arttırılmasını gerektirmektedir. Bu da tarımı ihmal etmeyen, tarımda da sanayileşmeyi sağlayan bir üretim politikasıyla birlikte ithal ikamesi politikalarının uygulanmasını gerektirmektedir. Zira, sanayileşmenin başlangıcında tarım kesimi sanayiye kaynak yaratırken, ithal ikameci politikalarda yeni kurulan sanayilerin korunarak geliştirilmesini sağlamaktadır.

Özetle, ihracatın finansman kaynağı olarak kullanılabilmesi üretimde girdi olarak kullanılan ara ve yatırım malları ithalatını bu girdilerin ve nihai malların üretimini sağlayacak sektörlerin kurulmasına ve korunmasına bağlıdır. Kalkınma süreci içinde gelişen sektörlerden karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olanlar özendirilerek istikrarlı ihracat artışları sağlanabilmektedir. Buna karşılık ihracatçıyı özendirme amacıyla sağlanan kaynaklardan tüm sektörlerin yararlandırılması halinde ise kaynak israfı ve spekülatif kazançlarla karşılaşılacaktır.

Günümüzde dışa açılmanın sınırsız yabancı sermaye girişleri, aşırı dış borçlanma, ithalatın serbest bırakılması şeklinde algılanması sadece yeni sanayileşen ülkeleri değil sanayileşmiş ülkeleri de olumsuz etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler dışa açılma politikalarını sağlam temellere oturtmadıkları müddetçe ekonomik krizlerin yanısıra siyasal çıkmazlarla da karşılaşacaklardır.

(15) The World Bank: The world development report, 1981.

Gelişmekte olan ülkelerin artan dış kaynak sorununun azaltılması tüketim kısıtlamaları yerine üretim artışlarına dayalı ihracat stratejilerinin uygulanmasına, yani üretim ve ihracat politikalarının bir bütün halinde ele alınmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle uygulanacak ekonomi politikalarının başarısı kullanılan araçların farklılıklarına rağmen bütünlük göstermesine de bağlıdır.